

5. Eremeev, L. (1974) *Francuzskij "novyj roman"*. Kiev: Naukova dumka [in Russian]
6. Zatonksij, D. (2000) *Modernizm i postmodernizm: mysli ob izvechnom kolovrashchenii izyashchnyh i neizyashchnyh iskusstv (ot sochinenij Umberto Eko do proroka Ekklesiasta)* – Har'kov: Folio; Moskva: OOO "Izdateľstvo "AST" [in Russian].
7. Zatonksij, D. (1967) *U posbukakh sensu buttia (Pobliad na literaturu suchasnoho Zakbodu)*. Kyiv: Dnipro [in Ukrainian].
8. Ivasheva, V. (1979) *Na poroge XXI veka: NTR i literatura*. Moskva: Hudozhestvennaya literatura. [in Russian].
9. Il'in I. (1998) *Postmodernizm ot istokov do konca stoletiya: evolyuciya nauchnogo mifa*. Moskva: Intrada. [in Russian].
10. Kutejshchikova, V. & Ospovat, L. (1976) *Novyj latinoamerikanskij roman*. – Moskva: Sovetskij pisatel'. [in Russian].
11. Rid, P. (1975, February 12) *Mirazhi na puti romana Literaturnaya gazeta*, p.15. [in Russian].
12. Proceedings from *Sovremennye slavyanskije kul'tury: razvitie, vzaimodejstvie, mezhdunarodnyj kontekst: Materialy mezhdunar. konferencii YUNESKO (1982)*. Kiev: Naukova dumka. [in Russian].
13. Terminologija sovremennoho zarubezhnoho literaturovedeniya (strany Zapadnoj Evropy i SShA) (Issue 1). (1992) Moskva: INION. [in Russian].
14. Ferrini, F. (1970) *Che cos'è la fantascienza?* Roma. [in Italian].
15. Fokkema, A. (1999) *The Author: Postmodernism's Stock Character* In *The Author as Character: Representing Historical Writers in Western Literature*. Cranbury; London.
16. Peyre, H. (1967) *French Novelists of Today*. Oxford Univ. Press.
17. Sarraute, N. (1968) *L'Ere du soupçon. Essais sur roman*. Paris. [in French].
18. Steiger, E. (1946) *Grundbegriffe der Poetik*. Zürich. [in German]
19. White, J. (1971) *Mythology in the Modern Novel*. Princeton.

Отримано 30 вересня 2019 р.

М. Куїв

ДМИТРО СЕРГІЙОВИЧ НАЛИВАЙКО, УЧЕНИЙ І ПЕДАГОГ

Д. С. Наливайко – видатна постать у сучасній українській гуманітаристиці останнього піввіку. Це не ювілейне перебільшення, а констатація реального факту. Дмитро Сергійович – дослідник літератури та історії неймовірно широкого діапазону – від Середньовіччя до сучасності, а в полі його зору французька, італійська, німецька, англійська, польська, українська літератури. З початку 1960-х, із моменту звернення дослідника до проблеми рецепції творчості Тараса Шевченка в Європі, його статті, а пізніше й книжки, ставатимуть подіями та предметом обговорення не лише в середовищі літературознавців та студентства, а й серед українських в'язнів-дисидентів у радянських таборах, про що свідчать їхні спогади.

Дитинство Дмитра Сергійовича минуло в містечку Понорниця на півночі Чернігівської області. Наливайки – козацького стану. У роду по батьківській лінії не було кріпаків. Про це пам'ятали й у ХХ ст. На фронтах Другої світової війни віддали своє життя п'ять представників родини Наливайків. Одне з найглибших емоційних вражень дитинства Дмитра Сергійовича пов'язане із творчістю Миколи Гоголя. Брат приніс видання вибраних творів класика українською мовою. І відомий учений якось зізнався, що пережив "містичний шал", читаючи "Страшну помсту". З дитинства він знає напам'ять, наприклад, фінал "Тараса Бульби". Хлопчаком іноді забирався на ясен, який ріс у дворі, і звідти голосно, на всю вулицю, читав трагічний фінал великої повісті. Гоголь на все життя залишився "найближчим і найдорожчим письменником".

З доброю усмішкою згадує Дмитро Сергійович навчання в Сумському педінституті на історичному факультеті. Тоді він із молодечим запалом

простудіював “Капітал” Карла Маркса й переконаний, що то була плідна інтелектуальна школа.

Глибокий слід полишив Дмитро Сергійович як викладач зарубіжної літератури українських вишів. Свій педагогічний шлях він почав учителем історії в сільській школі на Тернопільщині. А потім була аспірантура педагогічного інституту ім. О. Герцена в Ленінграді. Саме тут відбулося формування зрілого гуманітарія, у місті з великими європейськими науковими традиціями, інтенсивним культурним і мистецьким життям. У студентському гуртожитку в одній кімнаті з Дмитром Наливайком мешкали Михайло П'яних і Володимир Альфонсов. Хоч як інтригувала семантика прізвищ, із чого охоче жартували колеги, проте всі троє стали помітними представниками літературознавчого цеху й зберегли між собою прекрасні людські стосунки. З ленінградських вражень, окрім наукових, колишній аспірант часто згадує концерти симфонічної музики, завсідником яких був. Саме тоді починався золотий час видатного музиканта ХХ ст. Євгенія Мравінського, за диригування котрого відбулося чимало прем'єр симфоній Дмитра Шостаковича і якого охоче запрошували виступати за кордоном.

Після закінчення аспірантури Дмитрові Наливайку запропонували на вибір роботу в Костромі або Ніжині. Він повернувся в Україну, до Ніжина, де пропрацював майже півтора десятка літ, а далі були Київський педінститут імені Максима Горького, нині імені М. П. Драгоманова, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Києво-Могилянська академія й, нарешті, Інститут літератури НАНУ. Тисячі вдячних студентів-філологів по всіх усядах зберегли пам'ять про викладача, котрий демонстрував величезну ерудицію, глибоку людяність і відкритість, готовність допомогти молодим у їхніх творчих шуканнях. Літературна студія Ніжинського вишу, якою керував Дмитро Сергійович, дала українській літературі Євгена Гуцала, Леоніда Горлача, Анатолія Мойсієнка та ще більше десятка менш відомих поетів і прозаїків. Авторитет Дмитра Сергійовича в Ніжині був абсолютним. Виказані ним на лекціях чи засіданнях літературної студії судження й рефлексії передавалися між студентами, до його порад прислухалися, а названі імена літераторів чи окремі твори ставали об'єктом незаперечної читацької уваги студентів. Засідань літературної студії чекали, звітувальники хвилювалися, коли зі “Спортивною газетою” в руках з'являвся Дмитро Сергійович, відданий шанувальник київського “Динамо”. Футбол у ті часи був більше ніж просто грою; це була також опосередкована форма вияву національних почуттів. На засідання літстудії іноді приходили викладачі, наприклад, білоруський теоретик літератури Іван Степанович Шпаковський, який зачарував нас вишуканою білоруською мовою. Ба більше – викладачі часом звітували на студії. Пам'ятаю, навесні 1968 р. Олександр Васильович Жомнір оприлюднив свої перші проби перекладу Мільтонового “Утраченого раю”, який лише цього, 2019-го року, уже по смерті перекладача, був презентований на книжковому форумі у Львові.

Варто також наголосити, що літературна й мистецька сфери для шістдесятників були притулком свободи; ці уявлення ще більше зміцнилися наприкінці 1960-х, коли закінчилася відлига й компартійне керівництво вирішило підморозити підґрунтя суспільних настроїв. Це дало потужний поштовх для виникнення андеграунду 70-х у різних літературах колишнього Союзу, а в нашому випадку посилило авторитет літератури й мистецтва, авторитет усіх людей, які так чи так були пов'язані із цією сферою: літераторів, поетів, критиків і, звісна річ, учених-літературознавців. Певен, що в історії ХХ ст. більше не було періоду, коли література мала такий запит і шалену популярність в усіх соціальних

колах, так само як ніколи більше вона не мала такого потужного суспільного резонансу, як у ці десятиліття.

Після раціонального і класицистичного у своїй прозорості Анатоля Франса, котрий був об'єктом кандидатської дисертаційної роботи Дмитра Сергійовича, науковець звернувся до вивчення спадщини Поля Клоделя, видатного французького поета пізнього символізму, надзвичайно популярного на батьківщині. Але лєнінградські колеги відрадили від цієї теми, яка, на їхню думку, була "непрохідною", не на часі. Пересічна ситуація для радянської доби. У 1960-ті роки в поле зору вченого втрапив і Бертольт Брехт, знаний німецький поет і великий реформатор театру. Однак написане про нього так і залишилося в архівах науковця: навіть лєнінградські журнали під різним приводом відмовилися від публікації.

Водночас із західними студіями Дмитро Наливайко звертається до українки, зокрема до вивчення долі Шевченкового спадку в Європі. До ювілею 1964 р. була надрукована стаття спочатку про французьку рецепцію поезії класика, а за нею й німецьку. А вже затим науковець виходить на несходиме поле проблеми рецепції України на Заході, теми як актуальної та бажаної в Україні, так і небезпечної для дослідника того часу. Означені студії втілилися в праці "Козацька християнська республіка (Запорозька Січ у західноєвропейських літературних пам'ятках)" (1992). Монографію було підготовлено ще на початку 70-х. Вона мала вийти у видавництві "Наукова думка". Однак не судилося. Ще із середини 60-х доробком Дмитра Сергійовича починає цікавитися КДБ. "Контора" відстежувала вихід книжки, процес публікації якої був зупинений із єзуїтською мотивацією. Коли частину накладу вже було надруковано, автора офіційно повідомили, що подальший друк неможливий через відсутність паперу. Оскільки не вдається випустити у світ запланований наклад, то вже наявні примірники не мають жодного сенсу, тому їх пустили під ніж. Зберігся один примірник, який робітник друкарні пізніше передав авторові. І тільки через чверть віку книжка побачила світ. Суттєво доповнена, вона переросла в монографію "Україна очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI – XVIII ст." (1998), що розповідає про культурні, зокрема літературні, взаємини України із Західною й Центральною Європою. Робота, яку схвально оцінили й науковці, і зацікавлені читачі, була пошанована Шевченківською премією.

У 1970-х дослідник стає постійним автором журналу "Всесвіт", головним редактором якого тоді був Дмитро Павличко. Там вийшла низка праць, які висвітлювали цілі культурні епохи. Серед них і доба бароко, стаття про яку започаткувала сучасний етап вивчення у вітчизняній науці барокового мистецтва, що залишило глибокий слід у розвитку українського національного стилю. На початку 90-х учений керував проектом зі студій над українським бароко, у результаті чого з'явилася двотомна праця "Українське бароко" (Харків, 2004). Серед численних розвідок Дмитра Сергійовича варто згадати книжку "Спільність і своєрідність. Українська література в європейському контексті" (Київ, 1988), де автор уперше оглядає вітчизняне письменство в річищі розвитку європейських літератур і відкриває нові горизонти в дослідженні цієї теми.

Драматичною була й історія із захистом докторської дисертації, яку автор вирішив захищати в Інституті світової літератури в Москві, бо в Києві всі двері були зачинені. Дмитро Сергійович, згадуючи ті часи, часто цитує фразу турецького поета Назима Хікмета: "Коли в Москві стрижуть нігті, у Києві починають рубати пальці". Навколо дисертації тривалий час ішла незрозуміла тяганина: як і слід за процедурою, дисертацію обговорили, призначили опонентів, а от потім керівництво повернуло роботу поштою. Як виявилось, секретар Центрального комітету Компартії України Валентин Маланчук

особисто телефонував директорів Інституту й той, уже пізніше, спересердя кинув: “Ну, не буду ж я опиратися секретареві ЦК КПУ”. Лише наприкінці 80-х років Дмитро Сергійович захистив у Московському держуніверситеті імені М. Ломоносова докторську дисертацію, у якій розглянув теоретичну історію реалізму в європейських літературах. Цій праці передувала двотомна монографія “Искусство: направления, течения, стили” (Київ, 1981, 1985).

Не можу не згадати про доробок Дмитра Сергійовича в царині вивчення й підготовки до друку антології європейської поезії другої половини ХІХ – ХХ ст. Йому належать також вступні статті до українських видань доробку Бодлера Рільке, Сен-Жон Перса, а ще – Томаса Манна, Альбера Камю, Марселя Пруста. Вершинні твори європейського модернізму прийшли до українського читача в його супроводі.

Особлива сторінка творчого доробку Дмитра Сергійовича – історія й теорія компаративістики, якій присвячені останні десятиліття життя вченого. Становлення сучасної української компаративістики й формування нових тенденцій у її розвитку відбувається під благодотворним потужним впливом і своєрідним лідерством Дмитра Сергійовича.

Життя собі триває, рукописи, як і раніше, на робочому столі, незавершені студії кличуть. Телефоную якомсь Дмитрові Сергійовичу й запитую: “Що доброго читаєте?”. У відповідь: “Перечитую “Дон Кіхота!”. “І як книжка?” – запитую. Після паузи твердо, із задоволенням та усмішкою, ніби після теплої зустрічі з давнім добрим другом: “Великий роман!”. Не подивований відповіддю, бо в самій творчій долі Дмитра Сергійовича, людини і вченого, є щось спільне з Дон Кіхотом, із його безустанним і натхненним рухом до мети – попри будь-які перепони і зневіру.

*Павло Михед
м. Київ*

Отримано 25 вересня 2019 р.

ІМАГОЛОГІЧНІ СТУДІЇ ДМИТРА НАЛИВАЙКА

З другої половини 1960-х і до початку 2000-х років Дмитро Наливайко чи не єдиний в українському літературознавстві розробляв проблематику імагології – міждисциплінарної галузі в гуманітарних науках, яка досліджує образи представників інших народів і культур, зафіксованих у пам'ятках красного письменства, подорожніх нотатках, публіцистиці, історіографії. У статті “Шукаючи єдності зі світом і людьми. Рільке і Русь” (1968 – 1970; опублікована 2001 і 2008 р.) розкрито сприймання української й російської природи, чужого люду в доробку видатного митця, заломлення мандрівного досвіду в його філософських шуканнях і поетичних творах, зокрема збірці “Часослов”, навіяній київськими враженнями. Першу монографію про сприйняття України в Західній Європі в ХІ – ХVІІІ ст., доти частково оприлюднену у формі статей у фахових журналах та збірниках, учений подав до видавництва “Наукова думка” на початку 1970-х років і дістав схвальні рецензії; однак у зв'язку зі зміною тодішнього республіканського керівництва й відповідних директивних ідеологічних уявлень і настанов навесні 1973 р. рукопис було повернуто авторові. 1992 р., в умовах щойно проголошеної незалежності й за підтримки Міжнародного фонду “Відродження”, у видавництві “Дніпро” побачила світ книжка “Козацька